



Øm Klosters
Venner

Nyhedsbrev
Nr. 14

2011

Øm Kloster
Museum



Øm Klosters Venner

Bestyrelsen

Jørgen Højland (formand)
Odinsvej 2, 8680 Ry
Tlf. 86 89 33 35
jhoejland@post.tele.dk

Eva Jensen (næstformand)
Fæstibakke 9, Gl. Rye, 8680 Ry
Tlf. 86 89 82 16
knud.eva@jensen.mail.dk

Ingeborg Doktor (sekretær)
Thorsvej 37, 8680 Ry
Tlf. 86 89 25 34
ingeborg@k-doktor.dk

Torben Christensen (kasserer)
Ry Boghandel, 8680 Ry
Postgiro 919-7583
Tlf. 86 89 32 74
7333@bogpost.dk

Jan Bech Andersen
Ægirsvej 3, 8680 Ry
Tlf. 86 89 23 48
janbandersen@hotmail.com

Susanne Gram
Ingerslevvænget 5, 8310 Tranbjerg J
Tlf. 86 29 44 41
moessng@hum.au.dk

Tove Tindall
Isagervej 23C, 2. sal lejl. 2, 8680 Ry
Tlf. 21 36 06 95
tovetindall@hotmail.com

Ruth Baunsgaard (sup.)
Randersvej 55 c, 8680 Ry
Tlf. 86 89 13 45

Hans Krongaard Kristensen (sup.)
Gl. Brunshåbvej 7, 8800 Viborg
Tlf. 86 63 96 28
markhkk@hum.au.dk

Redaktion

Ingeborg Doktor
Lene Møllerup
Susanne Gram
Tove Tindall
Bent Koed Doktor (prepress)

Nyhedsbrevet udsendes af museumsforeningen *Øm Klosters Venner*, der er en sammenslutning af personer med interesse for klostrets historie og museets virke.

Indhold

Den første øreoperation	3
Klosterhavens indvielse	6
Barn af Øm, Aladdins hule	8
Formandens beretning	12
Tvis Kloster	14
Fingerbøl	17
Skanderborgs kirker	20
Gave til Øm Kloster	22
Sommerudflugt til Tvis	26
Klosterlivets åndelighed	27
Kalender for 2011	<i>Bagsiden</i>

Besøg Øm Kloster Museum og bliv medlem af museumsforeningen Øm Klosters Venner

Vær medlem et år for 100,- kr. eller hele husstanden for 150,- kr. Kvitteringen er samtidig årskort til museum og ruinpark. Gælder også som adgang til andre museer under Skanderborg Museum.

Øm Klosters Venner

Munkevej 8, Emborg, 8680 Ry
tlf. 86 89 81 94
www.klostermuseet.dk
medlemskab på postgiro 919-7583

Forsiden: Øm Klosterhave efter indvielsen i juni 2010 (se også side 22). *Foto Ib Nicolaisen*

Fotos: Øm Kloster Museums Arkiv / Lene Møllerup / Bent Koed & Ingeborg Doktor (medmindre andet er nævnt)

Den første Øreoperation i Verden?

*Af Professor, dr.med. Chr. Brahe Pedersen
Speciallæge i øre-, næse- og halssygdomme*

Middelalderens kultur i Europa og i Norden hvilede i udtalt grad på kirken, som beherskede næsten al åndelig virksomhed fra vugge til grav. Den kristne tro var dominerende i det meste af Europa, og det omfattende kirkebyggeri blev ved Middelalderens begyndelse omkring år 500, suppleret med etablering af Munkevæset og dertil hørende klostre.

Der byggedes klostre over hele Europa, og i Norden blev klosterbyggeriet sat i gang samtidigt med kristendommens indførelse omkring år 1000. Der blev bygget ca. 40.000 klostre i Europa i tiden ca. år 500 til 1700.

Benedikt af Nursia beskrev omkring år 500 munkelivets regler, Regula Benedicti, og det blev den bærende idé i klostervæset. Omsorg, der omfatter menneskers fysiske og åndelige behov, var centralt. Hans motto var: Bed og Arbejd.

Efterhånden blev pleje af de syge almindeligt, og nogle steder udførtes også behandling af syge eller tilskadekomne.

Fra danske klostre, dels Øm Kloster ved Silkeborgsøerne drevet af cistercienser munkene, og dels Æbelholt kloster ved Hillerød, et Augustinerkloster, er der foretaget mange udgravninger af skeletter fra begravelsespladser.

Øm Kloster blev etableret ca. 1172 og fungerede til ca. 1560, idet klostret ikke blev lukket umiddelbart i forbindelse med reformationen. Æbelholt kloster er fra samme tid og blev stiftet på initiativ af Absalon. I alt kendes 135 klostre i Danmark.

Der findes en omfattende litteratur om klosterliv, og her fremhæves de mange udgravninger fra kirkegårde med relation til klostrene. Årsagen hertil er, at der kan indhentes medicin-historisk viden fra de mange opgravede skeletter. I alt er der udgravet mere end 12.000 skeletter i Danmark. De mange kamp- eller krigslæsioner, som er fundet på skeletterne, viser at klostrene var tilflugtssted for syge og hjælpeløse.

Kranielæsioner er hyppige og findes specielt på mandlige kranier. 15 % af de mandlige skeletter har en eller anden form for fraktur.

Også forskellige sygdomme, som manifesterer sig i knoglevæv, er identificeret. I et antal tilfælde er der formentlig foretaget operativ behandling. Nogle klostre sendte munke på studierejser i udlandet for at lære nyt. Munkene måt-

te ikke udføre kirurgisk aktivitet, flere forbud fra pavestolen antyder, at dette ikke blev overholdt. Særlig interesse samler sig her om et kranie fra Øm Kloster Museum. Flere kranier, som er karakteriseret ved, at der tilsyneladende er foretaget kirurgisk behandling, er beskrevet af Isa-



Kranie fra Øm Kloster med den omtalte defekt.

ger og medarbejdere i 1940. Blandt dem et kranie, som tyder på, at en patient har fået foretaget en øreoperation, en opmejsling af øret, eller et mastoidectomi lignende indgreb. I forbindelse med udarbejdelse af en publikation om ørekirurgiens historie kom dette kranie i erindring. Vi ved at denne patient døde ca. år 1400, og hun er opereret ca. 300 år før denne type operation blev beskrevet i den medicinske litteratur i begyndelsen af 1700-tallet. Dette kranie kan måske siges at demonstrere verdens første øreoperation.

Fra grav nr. 571 på kirkegården er identificeret et velbevaret skelet af en ca. 30-årig kvinde. Ved venstre arm lå en rosenkrans. Venstre øres processus mastoideus, vortetap, er naturlig. På højre processus mastoideus ses en glat snitflade med 4-5 griffeltykke fistelåbninger, som fører ind til mellemøret. Øregangen og den synlige del af mellemøret viser ikke noget unormalt. Lige over processus mastoideus ses en trapezformet defekt i kraniet, se billede. Størrelsen er: bredde 20 mm., højde 28 mm. Defektens rande er glatte, nedad og bagtil skråner de indad, og diploecellerne er lukkede. Kraniet er røntgenfotograferet og billederne beskrevet af overlæge Krebs, Århus Kommunehospital. Den ydre begrænsning af processus mastoideus er tre gange så tyk på højre side som på venstre. Der er færre celler på højre side, og den normale knogletegning mangler. De afglattede rande og knoglefyldning langs randen tages som bevis for, at patienten har levet ret lang tid, efter at defekten er fremkommet, måske ved en operation.

De i 1940 foreliggende oplysninger er vurderet af professor i øresygdomme Ernst Schmiegelow fra Rigshospitalet, som dengang udtalte den opfattelse, at vi her står over for et kranie med en kronisk ørebetændelse, en mastoiditis med et udpræget kronisk forløb. Ved et sådant kronisk forløb blev knogledannelse og fisteldannelse det dominerende. Fra vortetappen, (proc.mastoideus) kan en sådan knoglebetændelse propagere opad på issebenet, den kan give epidural abscesdannelse, og antageligt har en forværrelse af en sådan givet indikation for en øreoperation.

Den foreliggende defekt i kraniet og afglatning af processus mastoideus taler for, at der er foretaget en operation. En spontan udstødning af et sekvester, et stykke knogle, eller et traume, kunne vanskeligt medføre et så regelmæssigt formet substansstab eller så glatte rande.

Fundet af rosenkransen taler for, at skelettet er fra ca. år 1400. Der har fra arkæologisk side været påpeget, at der måske ikke er så mange trepanationsdefekter i kranier, som tidligere antaget (Pia Bennike), men dette tilfælde er specielt og et operativt indgreb sandsynligt.

Vi ved ikke, hvor eller af hvem patienten er blevet opereret eller hvilket år. Jeg har selv haft mulighed for at vurdere kraniet. Kraniet har senere fået et traume ved et uheld, men når man sidder med kraniet i hænderne, er der for en rutineret ørekirurg ikke nogen tvivl om, at denne patient har været behandlet med et knoglekirurgisk indgreb, som ligger tæt på det vi kalder en mastoidectomi. Årsagen til indgrebet har vel været kroniske smerter og vedvarende pussekretion.

Hvem der har opereret, hvor og hvornår får vi aldrig at vide. Vi har gentaget røntgenundersøgelsen af kraniet med moderne teknik. Ved en MR scanning af kraniet på Neuroradiologisk afdeling på Århus Universitet i 2010 beskriver radiologen, at der er færre og mindre celler i højre processus mastoideus end på venstre side, og knoglevæggen er tykkere på højre side. Dette er tegn på, at patienten har haft en kronisk ørebetændelse på højre side og ikke på venstre. Vi finder således de samme forandringer, som er beskrevet for 70 år siden. Munkene måtte ikke operere, men lægbrødre eller andre med forbindelse til klostret kan have udført operationen. Det er muligt, at patienten er opereret et andet sted, hun har tilsyneladende levet i lang tid efter operationen. Det kan ikke med fuld sikkerhed siges, at defekten i kraniet ikke er kommet efter et slag, men det forekommer ikke sandsynligt.

Hvis patienten er behandlet med en operation, er det foreliggende kranie specielt ved at repræsentere følgerne efter Verdens første øreoperation.

Tale ved indvielsen af Øm Klosters klosterhave og humlehaves

ved Ole Münster, direktør for Haveselskabet

Jeg vil gerne takke for invitation til at være med til at fejre denne festlige dag på Øm Kloster.

Vi lever i dag i en tid, hvor alting skifter meget hurtigt. Hele tiden ny udvikling i samfundsøkonomien. Den teknologiske udvikling er så hurtig som vi aldrig har set før. Hele tiden skal vi omstilles.

Og i vores tid er der noget beroligende ved at stå her på Øm Kloster. Normalt har jeg en god fantasi, men jeg har faktisk svært ved at forestille mig, hvordan livet har udfoldet sig her på klosteret fra slutningen af 1170'erne og frem til reformationen.

Og så alligevel bliver vi hjulpet godt på vej af Klosterhaven. For Klosterhaven dokumenterer og giver os kendskab til de planter, som har overlevet klostertiden. Botaniker og cand. pharm Jens Lind var den første, der i 1920'erne foretog en opdagelse af reliktpanterne, og han fandt selv flere, som naturligvis er repræsenteret i Klosterhaven. Lind forsynede haven med 63 bede med klosterurter - først og fremmest reliktpanterne, men også andre planter, som man mente måtte have vokset i en middelalderlig klosterhave. Intentionen var og er at vise museets gæster de ca. 60-70 planter munkene brugte og dermed dyrkede i en klosterhave. Jens Linds indsats minder os om, at det er nysgerrige, ildsjæle der er med til at drive udviklingen frem, og Klosterhaven kan i dag takke Jens Lind for hans indsats.

Normalt har vi travlt med at frede bygninger og naturområder, men Klosterhaven viser, hvor vigtigt det er, at vi også bevarer vores genressourcer. Det er jo elementært fascinerende, at vi i dag har en have med planter, som man havde eller kunne have haft på samme sted for ca. 1.000 år siden. Og det er fascinerende, når vi nu med vores viden fra klimadebatten ved, at der over tid er store temperaturændringer, som naturligvis påvirker vegetationen.

Klosterhaven minder os om, at vi bare er en lille del af en lang historie, og at de mange fremskridt, som vi ser i dag, kun har kunnet lykkes, fordi vi står på

skulderen af de fremskridt, som tidligere generationer har opnået. Udviklingen af urter og lægeplanter er de første skridt til den veludviklede farmaceutiske industri, som vi har i dag. Dem der startede kunne ikke forestille sig, at deres viden var den første, der lagde grunden til den viden, som vi har i dag.

Munkene har også sat pris på livets sande glæder, og som vi har set, så dyrkede de bl.a. humle. Det forstår vi godt i dag, og de første der havde plantet humle og lavet øl, havde med garanti ingen forestilling om, hvor omfattende en industri, det har udviklet sig til.

Men her holder vi fast i historien, og får formidlet den til nutiden.

Det er derfor også en glædelig dag i dag, for nu er de 63 bede blevet restaureret. Den udpinte jord er blevet udskiftet, og de gamle stauder er blevet nænsomt genplantet. Der er kommet stier mellem de små bede. Det gør bedene nemmere at luge, og de giver publikum en mulighed for bedre at opleve de enkelte planter.

Med disse ord vil jeg erklære den renoverede Klosterhave og Humlehave for åben.



Ole Münster, direktør for Haveselskabet holder tale ved indvielsen.

Foto: Ib Nicolaisen

Barn af Øm

Af Ruth Baunsgaard

Aladdins Hule

Indtil der blev bygget en katolsk kirke ved Øm Borgen, katolikkernes grund mellem Øm Kloster og Lindholm Odde i Mossø, blev der igennem en del år holdt katolsk højmesse i Øm Klosters kirkeruin. Hvert fjerde år kom biskoppen og celebrerede messen.

Det var en stor begivenhed for alle implicerede med mange forberedelser, og det ellers så fredelige Øm Kloster forvandlede til en sand folkevandring. Jeg havde i den forbindelse min egen hemmelighed og hemmelige planer, som jeg ikke fortalte nogen om.

Aftenen i forvejen var en bil kommet fra Aarhus med den ret høje og smukke Madonnafigur, der til daglig stod i den katolske kirke i Aarhus. Der var også røgelseskar, nogle bjældeagtige klokker, messedrengenes kapper og andre ting, der skulle bruges under messen. Det stod alt sammen i kirkehuset, det eneste sted, der dengang eksisterede til opbevaring af ting og som også var billetsalg.

Den søndag var vi tidligt oppe. Huset var som blæst, kirkeruin og klosteruin skuflet og revet, græsset nyslået, hækkene nyklippede med næsten skarpe



kanter, flaget hejst og midt i alt dette gik jeg og så tilforladelig ud. Jeg havde en svag erindring fra år tilbage om noget strålende og fantastisk smukt, og hvis min plan lykkedes kunne jeg i kort tid være i Aladdins hule sammen med guld, sølv og ædelstene. Klokken otte kom to katolske nonner med kufferterne og bredte med stor andagt det hele ud i den ”pæne stue”, helt parat til at biskoppen kom. Han skulle klædes på i morfar og mormors hus inden messen. Min morfar var museumsleder Anders Andersen. Fordøren gennem verandaen blev omhyggeligt låst efter nonnerne, og mens jeg holdt vejret, blev den anden dør til spisestuen også låst – heldigvis blev nøglen siddende i låsen. Et par cykler gav et bump op ad muren udenfor, det var far og mor, der kom fra Ry, jeg fløj ud og sagde ”goddag”, spændt til det yderste. De forsvandt heldigvis over i ruinerne, morfar var for længst gået derover. Hvor var nu mormor? De voksne er undertiden svære at styre, hun var i køkkenet ved at skifte forbindelse på en nabo, men endelig kom hun for at tage mig med derover.



biskop Schur

Så snart jeg kunne gøre mig usynlig, foer jeg tilbage til huset, Jeg så et glimt af de første rutebiler, der var fire, en femte bremsede så det hvinede, ud af døren sprang en overophedet chauffør, skubbede kasketten om i nakken, hev kølerhjelmene op og åbnede til en lige så overophedet køler, så en dampsjøle stod højt i vejret. Bagdør, bryggers, køkken og spisestuen tog jeg i næsten et spring, drejede nøglen – nu var ”øjeblikket” kommet. Biskoppens ringe, bispestav og øvrige ”skrud” lå bredt ud. Jeg lagde hænderne om på ryggen og gik andægtigt og betragtede det hele, strøg alligevel forsigtigt over noget blødt, blødt silke – sikke en herlighed, det lynede, glimtede og strålede og så smukke broderier, mine øjne kunne slet ikke blive mætte af at se. Jeg gik andægtig en omgang mere, og så lød der trin. Jeg skyndte mig ud, og havde lige akkurat låst døren igen til den pæne stue med al stadsen, da

mormor stod i spisestuen, det lynede igen, men denne gang var det hendes øjne: ”Nå, her er du, hvad laver du?” I det samme bankede det på verandadøren og de to nonner stod udenfor ”Biskoppen er her om et øjeblik.” De fermede rundt. Stille gik jeg ud i haven og prøvede at genkalde mig ”øjeblikket”, tænk det er helt ægte alt sammen.

En stilfærdig mand i lysegrå bukser, hvid skjorte og solbriller kom op ad havegangen. Jeg sagde pænt goddag og nejede, som man gjorde i min barndom, hvem var han? Og hvad skulle han her lige nu? Det var naturligvis biskop Schur.

Min onkel, der var fotograf, kom for at tage billeder, messedrengene i deres røde kapper stod parate til at ledsage biskoppen, og pludselig var det som om alt hvad der kunne krybe og gå af katolske præster nærmest skød op af jorden. Prosessionen satte sig i gang i vores have – jamen altså.

Nu kom det tidspunkt som morfar frygtede. Der havde samlet sig en stor skare mennesker i kirkeruinen, alle ville have et glimt af den hellige mand og prosessionen og kravlede i stort tal op på fundamenterne, der tog en hel del skade under disse messer.

Det var ikke let at slippe biskoppen, han var iført Aladdins hule, så jeg fik mig møvet op foran. En vred dame rykkede i min kjole, for sent opdagede jeg at det var for at få mig til at knæle.

Efter højtideligheden gik prosessionen forrest, derefter alle katolikkerne bedende rosenkransen, ud til deres grund ved Øm Borgen, ca. 1,5 km. væk. Den



På vej ud af ruinen. Foto: E. Baunsgaard

smukke Maria statue blev båret af fire mand på skuldrene, det var akkurat som mange fortalte om, de havde oplevet det i de katolske lande sydpå, bare her i Øm.

Billeder af fotograf V. Baunsgaard og E. Baunsgaard

Den katolske højmesse liturgi.

- Præst og messedrenge går ind under første salme.
- Syndsbekendelse.
- Kyrie. (Herre forbarm dig, Kristus forbarm dig, Herre forbarm dig.)
- Gloria. (Ære være Gud i det høje). Lovsang.
- Dagens bøn.
- Første læsning, fra det gamle testamente.
- Vekselsang.
- Anden læsning, fra det nye testamente.
- Halleluja.
- Evangelielæsning.
- Prædiken.
- Salme.
- Credo, trosbekendelsen.
- Menighedens forbønner.
- Eukaristien, nadveren, som består af:
 - offertoriet,
 - bøn for alle - levende og døde,
- Levitation - forvandlingen af brød og vin- , som består af:
 - Sanctus, hellig, hellig er Herren,
 - Indstiftelsesordene,
- Bøn,
- Fadervor,
- Agnus Dei, se det Guds lam,
- Nadveren uddeles.
- Afsluttende bøn.
- Bortsendelse.
- Salme.

Leddene kan variere efter tidspunktet af Kirkeåret. Under Advent og i Fasten udgår Gloria.

Beretning på generalforsamlingen den 17. februar 2011.

Af Jørgen Højland

Kære generalforsamling!

For et år siden kunne jeg begynde min beretning med at konstatere, at det forangne år var forløbet positivt og godt - med de ups and downs, som nu engang kan forventes.

Stort set den samme konklusion kan jeg drage i år - måske med den uddybning, at de politiske (hør økonomiske) vindstød har været skarpere, og at allestedsnærværende sparebestrebelse også har kunnet mærkes på museumsområdet.

Men som helhed har året været tilfredsstillende, og ikke mindst har det været meget positivt at opleve det gode samarbejde, som har præget foreningens forhold til museets ledelse og medarbejdere - især naturligvis de museumsmedarbejdere, som har deres daglige virke knyttet til Øm Klostermuseum.



Krydsede klinger, ny aktør

Det ligger ikke bare i Øm Klosters Venners navn, men også i vore foreningsstatutter, at vi på forskellige måder skal bistå med at bevare og udbrede kendskabet til klostret og i praksis støtte de aktiviteter, som foregår i den gamle ruinpark.

Og som situationen har udviklet sig med begrænsninger af den lønnede medarbejderflok, så bliver det mere og mere aktuelt med frivillig bistand. Så skulle nogen brænde efter at give en ekstra hånd med, så er jeg sikker på, at Lene nok skal finde en arbejdsopgave.

Det forløbne år har budt på en lang række af spændende museumsaktiviteter. Jeg vil løbe dem igennem her og samtidig gøre opmærksom på at, Lene Mollerup i sidste del af generalforsamlingen vil vise en lysbilledkavalkade, der uddyber listen.

Vi startede allerede i februar, hvor arkæolog Ejvind Hertz fortalte om Museets udgravninger ved Vædebro. Senere fulgte Krydsede Klinger, en gruppe sværdføgtende middelaldersoldater i lejr ved klostret, sognepræst Jørgen Højland Lorenzen afholdt friluftsgudstjeneste i kirkeruinen, cand.mag. Kirsten Kjærulff og biolog Otto Andersen afviklede i fællesskab Munkenes Morgen.

I sommerferieperioden afvikledes med skiftende guider I Munkenes Fodspor, en række



Krydsede Klinger



Mad & Øl på Øm

rundvisninger i ruinen, og sommeren toppede med Øl og Mad på Øm, et todages middelaldermarked. I september ledede sognepræst Henrik Lund og Lene Mollerup en pilgrimsvandring fra Sct. Søren til Øm, og efterårsferien bød på en lang række aktiviteter for børn, hvor hovedattraktionen var Museum i Lommelygtens Skær. Årets sidste arrangement var Allehel-

gensaften på Øm Kloster, hvor vi samtidig fejrede kirkeruinens 754-årsdag.

Og endelig må nævnes vores sommertur fra juni måned, hvor vi foretog en meget lang, og endnu mere spændende dagsudflugt til Hvidernes Land omkring Sorø. Arkæologen Susanne Nissen Gram fortalte om sine udgravninger på klosterområdet lige foran den vældige



Pilgrimsvandring

Tvis Kloster

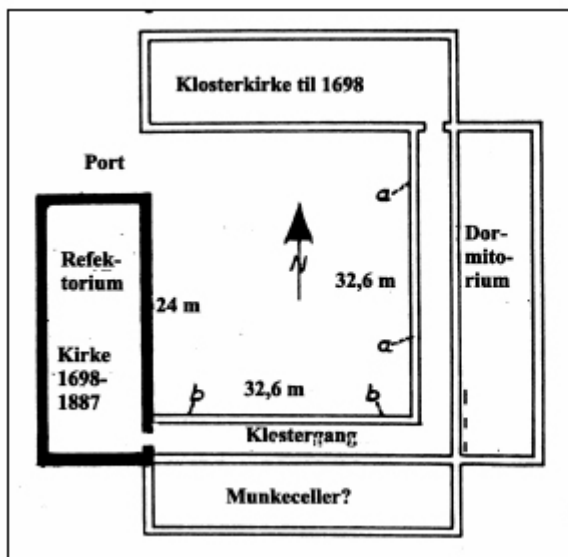
Af Ingeborg Doktor

Tvis Kloster var et lille kloster, som desværre ikke har efterladt sig mange spor.

Oprettelsen af klosteret er imidlertid sikkert bevidnet. I 1163, den 20. marts, skænkede Buris Henriksen, barnebarn af Svend Estridsen, og den prins Buris, som sagnet knytter til Vestervig Kirke og Liden Kirsten, kongens søster, sin gård Tvisse, med tilliggende, til ordenen. Fra Herrevad Kloster kom de første munke og abbeden Peder.

Navnet, som brødrene gav klosteret, blev Tuta Valis, den sikre dal, for klosteret lå, hvor Storåen og Tvis å løber sammen, og ville være let at forsvare. Der var derfor rigeligt med vand rundt om klosteret, og ved hjælp af kanaler fik munkene anlagt fiskedamme til opdræt af fisk. Disse var helt nødvendige i husholdningen, for fasteperioder var en integreret del af klosterlivet.

Anlægget var firfløjet, og fundamenterne er ved udgravninger i 1922-23 og 1977-78 delvist fremdraget. På klosterets grund lå et klokkestøberi, og flere af omegnens kirker fik deres klokker fra Tvis. Rester af bly er fundet, og også spor efter et teglværk findes lige i nærheden. Disse aktiviteter er ikke bevidnet skriftligt, og det vides ikke, om teglværket kun var til brug for klosterbyg-



Figur 10 Rekonstruktionsforsøg af klosteret på baggrund af udgravningerne i 1885 og 1920'erne. Stræbepiller er markeret med a og b, efter Villadsen 1968.

Illustration fra Frederik Callesens speciale 2006

geriet. Gennem klostertomten skærer en landevej sig (se foto side 15 & 26) og i dag er det mest synlige en gammel kirkegård med enkelte gravsten. Helt atypisk for et cistercienserkloster blev kirken med tiden til en sognekirke. Ved reformationen i 1536 beskrives den som en sådan i det gamle Tvis sogn. Sognet må tidligere have haft et kapel, men hvornår klosterkirken kom i brug som sognekirke vides ikke, ligesom klosterets forhold ligger i mørket uden bevarede oplysninger. Klosterkirken fortsætter som sognekirke indtil 1698. Af fund fra udgravningerne i 1978-79 fremgår det, at den har haft en længde på 44 m, en bredde på 21 m, og at der har været hvælvinger i kirkerummet. I Danske Atlas beskrives den som ”en stor og prægtig bygning”. Kirken har måske ikke haft tværarme, men har med sikkerhed været trefløjet og uden kor, altså en lige korgavl. Byggeriet er foregået i ryk med pauser imellem, og alt tyder på, at planen løbende er blevet ændret. Antagelig er byggeriet først begyndt i 1190’erne. Buris Henriksens skæbne har sikkert ødelagt det økonomiske fundament for byggeriet.

På den modsatte side af korgavlen ligger klosterets kirkegård.

Glasskår med bemaling tyder nok på kirkeruder med glasmosaikker, og også fliser med mønstre er fundet.

Dagliglivet har vist sig gennem glaseret og uglaseret keramik, stentøj, knive, søm, nagler, hvæssesten og drejede benskafter.

I klosterets østfløj fandtes fundamenter til søjleskafter, så Tvis’ kapitelsal har formentlig lignet Løgumklosters. De fundne abbedgrave i kapitelsalen viser, at opførelsen af kapitelsalen kan tidsfæstes til før 1300.

Fundamenterne består af små kampesten omkranset af store, delvis tilhugne og derpå mursten. Teglstensmurens bredde er 1,5 m, og klosteret har efter reformationen fungeret som et stort lager af byggematerialer. Man ved fra retssagen mod en lokal bonde i 1709, at Engbjerg kirke delvis er opført af



Volden og stenene i vejen markerer hvor muren har gået. Resten af klosteret og kirkegården er til venstre for vejen.

sten fra Tvis kloster.

Klosteret havde en fratergård med et tværsnit på 22 m, og i korsgangene er fundet grave, men hvem de gravlagte er, vides ikke, det kan være munke, men også folk udefra, der mod betaling er blevet gravlagt der. Fundamenterne viser, at klostergangen er blevet flyttet på et tidspunkt, således at den fulde symmetri ikke var til stede i hele klosterets levetid.

Efter nedrivningen blev den vestre fløj taget i brug som kirke. Længden var cirka 22 m og bredden var 8 m. Som sådan fungerede den til 1884, men så forfalden, at menigheden besluttede at rive den ned og i stedet bygge en ny kirke i Tvis by. Enkelte sten blev taget med, bl.a. trappestenen (herunder og side 26).

Kirkegården blev langsomt taget ud af brug, og fundamenterne groede over.

Som et blivende levn står møllehuset, formentlig hvor også munkene havde deres mølle.

Klosteret blev aldrig stort; da det var størst, havde det 200 gårde under sig. Det fremgår af bevarede skattelister, at afgifterne var små sammenlignet med

mere kendte klostre, og det lå isoleret fra andre klostre. Medvirkende til størrelsen kan have været, at Buris få år efter oprettelsen faldt i unåde hos kongen og tilbragte sine sidste år som blindet og kastreret, det sidste som en total ydmygelse. Magten i Danmark rykkede mod øst, og en vis affolkning skete i løbet af middelalderen, uden tvivl også som en følge af pestens hærgen.

Tilliggendet voksede ikke meget gennem middelalderen, og sidst i 1400-tallet og lige før reformationen var økonomien så dårlig, at flere besiddelser måtte realiseres eller mageskiftes. Ved reformationen havde klostret stort set samme udstrækning som ved stiftelsen. I reformationsåret tilfaldt det kronen, og det blev i 1547 solgt til Oluf Munk, den sidste katolske biskop i Ribe, og har siden været privatejet. Klostermøllen ejes af Holstebro Museum og rummer nogle af fundene fra klostertomten.



Kilder.

Holstebro Museums årsskrift 1978.

Tvis Kloster. Frederik Callesens speciale 2006.

De danske Cistercienserklostres Bygningshistorie, Vilh. Lorenzen 1941.

Fingerbøl

Digitalis purpurea

Af Tove Tindall

Hvert år fra juni til august kan vi i Øm Klosters ruinpark glæde os over denne flotte blomst, der ikke alene har sit eget bed i Lægeurtehaven, men også stikker blomsterstænglen højt i vejret i hele ruinparken fra køkkenfløjen til højalteret!

Det latinske digitalis kommer af digitus, der betyder finger, og purpurea betegner blomsternes mest almindelige, purpurrøde farve; den findes dog også med både hvide og lysegule blomster.

Planten gror vildt over det meste af Vesteuropa fra Sardinien og Korsika i syd til den nordlige Atlanterhavskyst helt op til isgrænsen i Norge. I Danmark har den været kendt som kulturplante siden 1642.

Fingerbøl er en 2-årig plante, der første år danner en roset af store, grundstillede blade og det følgende år skyder en 50-150 cm høj, dunhåret stængel med lancetformede, rundtakkede blade. Blomsterne ligner små fingertutter og springer først ud nederst på stængelen, hvilket giver en pyramideeffekt med de uudsprungne knopper øverst på stængelen. Frugten er en



Foto: Ib Nicolaisen

2-klappet, ægformet, behåret kapsel, der indeholder talrige bittesmå frø, (10.000 stk. vejer 1 gram!). Den trives i sol såvel som i let skygge og vil ofte dukke op mange steder i og udenfor haven, således har vi som nævnt også glæde af den smukke blomst mange steder i Øm Klosters ruinpark!

Planten har, så langt tilbage som vi har kendskab til den, været brugt som lægeplante. Den indeholder de giftige glykosider digitalin, digitoxin og gitotoxin.

ADVARSEL: alle dele af planten er giftige og må kun anvendes under kyndig vejledning! For stor dosis forårsager hjertestop; og for et barn er bare 2 blade af planten en dødelig dosis!! Fingerbøl er den ene af kun 6 planter i Øm Klosters ruinpark, der betegnes meget giftig. De aktive stoffer blev opdaget i almindelig Fingerbøl, men findes også i andre arter, f.eks. *Digitalis lanata* samt den vilde Fingerbøl, og i disse arter er giftindholdet 4 gange så stort som i den dyrkede. Kloge koner (og mænd) havde længe gjort brug af planten mod bylder, underlivssvulster, Vattersot, hovedpine og feber, ja, selv til sårbehandling, da en engelsk læge, William Withering, ca. 1775-85 gjorde denne egenskab til genstand for videnskabelige undersøgelser, specielt virkningen mod Vattersot. Han fandt ud af, at glycosiderne egentlig først virkede på hjertet, der så stimulerede nyrerne til at udskille den væske, der forårsagede Vattersot. Ligeledes fandt han frem til, at små, nøjagtigt afmålte doser af bladene var et uvurderligt middel mod dårligt hjerte, hvor den virker regulerende på hjertemusklen. Hans omhyggelige dosering af plantens virksomme stoffer har været brugt lige siden, faktisk langt mere i det 20. årh. end nogensinde tidligere. Senere undersøgelser har også vist, at et udtræk af bladene virker helenende på røntgen-sår.

Planten har også været udnyttet til rent praktiske formål. F. eks. trives den bedst i en jord, der er rig på jern og kul, hvorfor man i det tidligere Sovjetunionen brugte at se på tilvæksten af Fingerbøl for at opdage ny kulfelter. Og den høje stilk har været brugt som håndtag til paraplyer.

I bogen "Klosterhaven i Øm" skriver J. Lind: "Da den i større mængde er meget dræbende, har den sikkert, ligesom Bulmeurt og Galnebær, været benyttet til fremstilling af de giftige drikke, som visse regenter og adelsmænd traktede deres åbenlyse og hemmelige fjender med både i oldtid og middelalder".

- Dette kan vel også kaldes et praktisk formål!!

Som Hekseurt regnedes den for at beskytte mod ondskab. Kvinderne lavede et sort farvebad med blomsten og malede dørtrinnet med denne farve for at holde fanden væk.

Hvis man plukkede blomsterne af Fingerbøl-planten, forstyrrede man alferne.

Men hvis disse alfer stjal et spædbarn, kunne saften af Fingerbøl sikre, at det kom tilbage; det fremgår dog ikke, hvor eller hvem denne saft skulle påsmøres!

Da blomsten minder om Druidernes hatte, blev planten betragtet som Druidernes blomst.

Og sluttelig: kan man sætte blomsten på fingeren, uden at kronen går i stykker, får man nyt tøj i årets løb!

Kært barn har mange navne: vi har fundet Fingerhat, -urt, -bjerg, -borg og Fingerguld. Den har også heddet Vor Frues handske, Rævebjælde, Hætteurt, Torskeflab, Blåsko og Kirkeklokke. Og i forbindelse med engelske munkes ophold på Lolland ”Bullen Munkepil” (pil = penis), - så måske var det munkene, der oprindeligt indførte Fingerbøl som kulturplante i Danmark?!

Kilder:

J. Lind og H. N. Garner 1993: Klosterhaven i Øm.

V. J. Brøndegaard 1987: Folk og Flora, bd. 4.

Annemette Olesen: Lægeurter. Samme: Klosterurter. Samme: Hekseurter. (2006)

Otto Lindemark 1970: Vore giftige blomsterplanter.

Anne Knudsen 2010: Lægeplanter.

Harald Nielsen 1976: Lægeplanter i farver.

Bulmeurt

I sensommeren 2010 kunne besøgende på klostret ikke undgå at bemærke et særligt stort eksemplar af den giftige bulmeurt, *hyoscyamus niger*, der stod ved siden af biskop Peder Elafsens grav. Planten stammer sandsynligvis fra et reliktfør, der havde genfundet sin spiringskraft, og i og med den stod beskyttet ved gravoverdækningens sydside opnåede planten betydelig højde og omfang, som det kan ses på billedet her.



Skanderborgs kirker

Af Lene Mollerup

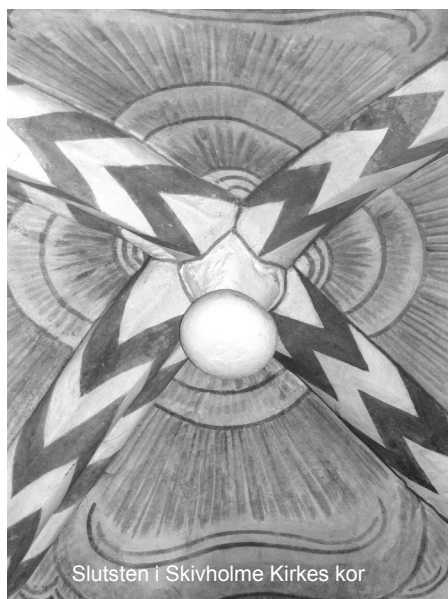
I 2010 kom vi i gang med at besøge Skanderborg kommunes middelalderkirker. Turen gik i maj til Skivholme Kirke og i september til Låsby Kirke. Hvis du ikke var med på turene, kan du herunder læse om kirkernes seværdigheder. I 2011 skal vi besøge et par af kommunens sydligst beliggende kirker. Første tur bliver til Hylke Kirke, hvor vi mødes tirsdag 3. maj, kl. 19.00. Her vil sognepræst Benedikte Vejby Baggesgaard og museumsinspektør Lene Mollerup fortælle om den nyrenoverede kirke, hvor der er afdækket nye dekorationer under kalken. Vi mødes ved Hylke Kirke, Fårbjergvej 10, 8660 Skanderborg

Værd at se i Skivholme Kirke

Den romanske kirke er særlig kendt for sine overdådige og velbevarede kalkmalerier, der ifølge en indskrift over det ene hvælv er fra 1503. Der er en fantastisk billedrigdom repræsenteret. I skibets første hvælving ses scener fra Jesu liv med fødslen i Betlehem samt smertemanden. I skibets andet hvælv ses flere helgener, blandt andet Olaf den Hellige samt verdslige scener med spillende musikanter, en sækkepibespillende gris samt en rig dekoration bestående af rosetter i mange størrelser.

Særligt interessant er korets hvælv og den dråbeformede slutsten, der hænger ned fra korets hvælv. Hvælvet stammer fra tiden før 1250 og består af to af hinanden skærende tøndehvælv med brede trekløverprofilerede ribber. Øverst i hvælvet sidder slutstenen. En slutsten er den centrale og øverst placerede sten i hvælvingen.

I Skivholme kirke er denne slutsten af egetræ med blyforing på oversiden. I korets hvælv ses denne som et dråbeformet og hvidkalket nedhængende element meget lig den, der findes i Århus Domkirke og kendes fra Øm Kloster. På kirkens loft ses



Slutsten i Skivholme Kirkes kor

tydeligt den frønnede træstruktur med blyforing centralt i hvælvet. Det er bemærkelsesværdigt, at egetræsslutstenen er bevaret til i dag og stadig sidder der efter mere end 700 år.

Værd at se i Låsby Kirke

Låsby Kirke er kendt for sine flotte romanske stenarbejder, særligt den søndre portals romanske relieffer på karmsten og tympanon.

Lise Gotfredsen beretter om Låsby-portalen, at det er et usædvanligt helt og sluttet monument – gjort i ét åndedrag og skal læses sådan.

Læs stenen fra øst mod nord og slut med tympanonen (dør overliggeren). Den centrale figur er en kriger, der ses aktiv i kamp – passiv i hvile – triumferende med løftede arme og glorie. Krigeren tolkes som Guds stridsmand, der skildres i tre situationer, først i kamp mod det onde,

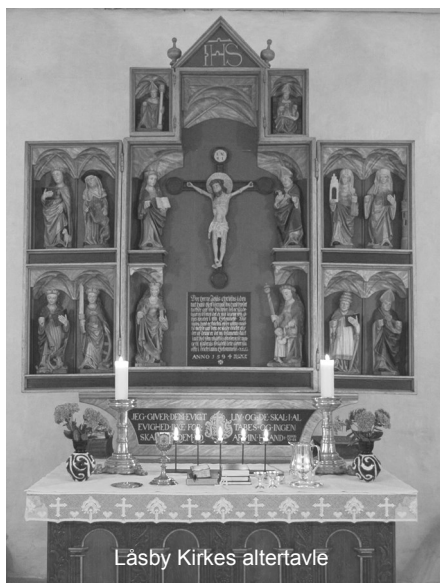


Låsby Kirkes
søndre portal

der næst træder han ind i kirken og står trygt mellem Helligånden, Judaløven og Korslammet. På tympanonet står han med sejrens glorie mellem tæmmede løver, hvis haler antyder livets træ – altså paradiset.

Kig også på korbuens vederlagssten, hvor der ses relieffer af løver og drager.

Når man så er trådt gennem portalen, er det som at komme ind i middelalderen. Det mørke bjælkeloft hænger tungt over beskueren, og et kig op mod altertavlen viser en fint udskåren skabsaltertavle fra senmiddelalderen, samt en fornem granitdøbefont med løvemotiver.



Låsby Kirkes altertavle

Gave til Øm Kloster Museum

Øm Kloster Museum har modtaget en gave fra støtteforeningen Øm Klosters Venner. Den består af nye parkbænke til ruinparken. Bænkene vil blive indviet, når museet åbner på Valborgsdag 30. april 2011. Museet er meget taknemmelig for gaven, som i fremtiden bliver til glæde og gavn for alle museets gæster.

F.eks. til friluftsgudstjenester som denne - Kristi Himmelfartsdag den 13. maj 2010 med sognepræst J. H. Lorentzen, Skanderborg.



Den renoverede Klosterhave.



Herunder flere billeder fra indvielsen af Klosterhaven den 22. juni 2010, hvor



museumsleder Helle Reinholdt holder tale ved administrationsbygningen og de fremmødte glæder sig over den renoverede Klosterhave.





Mad og Øl på Øm (gudstjeneste søndag ved Henrik Lund, Gl. Rye)

klosterkirke, og lektor Per Højland førte os gennem Hvidernes stamkirke i Fjenneslev og kirken i Bjernede, Sjællands eneste rundkirke. Om eftermiddagen guidede Per Højland os rundt i Sorø Akademi, den nok berømteste gymnasiekostskole i Danmark.

Udflugten knyttede endnu et kloster, nemlig det engang store og magtfulde Sorø Kloster, til den række af danske cistercienserklostre, som vi har besøgt med Øm Klosters Venner.

Vi har været på Holme, Vitksøl, Løgum og Sorø - og jeg kan da godt nu løfte sløret og fortælle, at vi til den kommende sommers tur arbejder med planer om at besøge ruinerne af det middelalderlige cistercienserkloster i Tvis i Nordvestjylland. Turen tænkes også at omfatte den berømte kirke i Vestervig. Men nu ser vi. Vi udsender naturligvis nærmere om turen, når planerne er faldet mere på plads.

I min indledning kom det frem, at de økonomiske vilkår for museet er blevet barskere.

Skanderborg Museums (og dermed også Klostermuseets) økonomi funderes på indtægter ved billetsalg, ved tilskud fra staten og, som den største post, tilskud fra



Mad og Øl på Øm

kommunen. Og ligesåvel som kommunerne nedskærer på f.eks. skole- og ældreområdet, så skæres der også på kulturområdet.

På Øm Kloster Museum har nedskæringerne for første gang betydet en personalebegrænsning, ligesom der ud over almene besparelser også indskrænkes f.eks. i åbningstiden og i udstillingerne.

Så der skal nok, både fra Museets og fra vores side som Venneforening, blive brug for hvert initiativ og for opbakning!

Heldigvis er vores besøgstal gode. Sidst på efteråret troede vi, at vi, som for et par år siden, lige kunne nå op over den magiske grænse med 10.000 besøgende. Der manglede et par hundrede - men der er ingen tvivl om, at der bliver gjort en solid indsats for at nå det til næste år!

Jeg vil gerne slutte beretningen med en varm tak for godt samarbejde i det forløbne år. Takken skal gå til de mange lokale, bl.a. forretningslivet, som har hjulpet og støttet Venneforeningen - så vi kunne støtte Klostermuseet!

En særlig tak til vore mange frivillige hjælpere.

Tak til Skanderborg Museums ledelse og medarbejdere - og især en varm tak til Lene og til museumspersonalet på Øm Kloster!

Og som en Schluss- und Knalleffekt og som et konkret eksempel på vores støtte til Øm Kloster kan jeg fortælle, at bestyrelsen har besluttet at donere fire kvalitetshavebænke, som skal placeres forskellige steder i ruinen som en længe ønsket mulighed for, at vore gæster en stund kan nyde parken uden at skulle bruge benene.

Bænkene vil blive overdraget til Klostret ved en lille højtidelig i forbindelse med sæsonåbningen.

Lad os sige hinanden tak for i år - og sende gode ønsker med for Øm Kloster!



Sommertur til Tvis.

Af Jørgen Højland

Sommerturen går i 2011 til ruinerne af Tvis Kloster, nogle kilometer sydøst for Holstebro. Klosteret blev i 1163 grundlagt som cistercienserkloster, og det eksisterede helt frem til reformationen. (Se også artiklen ”Tvis Kloster” side 14).

Det er også planen, at vi skal besøge den fantastiske kirke i Vestervig, en del af det en gang så betydelige Vestervig Augustinerkloster.

I området ligger også spændende kirker i Gudum, Stubber og Grinderslev, og der er klosterrester i Nykøbing M.

Detaljerne i turen er endnu ikke fastlagt, men der skal nok blive nok at se på - og middelalderarkæologen Hans Krongaard Kristensen har lovet at fungere som historisk guide.

Det ligger i hvert fald fast, at turen finder sted **søndag den 26. juni 2011**. Nærmere oplysninger følger sidenhen på hjemmesiden og i dagspressen.



Klosterlivets åndelighed: En udfordring i middelalderen og i dag

Foredrag ved Brian Patrick McGuire, professor i middelalderens historie, Roskilde Universitet

Åndelighed er et vanskeligt begreb, specielt fordi ordet "spiritualitet" nu bruges og tilsyneladende udtrykker en livsform, som kun er for en elite. Men Benedikt i sin Klosterregel ønskede ingen eliteklostre: han tilbød en livsform, der i princippet var til for alle, der ønskede at danne "en skole i Herrens tjeneste".

Klosterlivet handler primært om at lovprise Gud gennem korsangens fællesskab og det daglige arbejde. I 1100-tallet forsøgte en gruppe munke i Bourgogne at følge Benedikts Regel til punkt og prikke: dette blev cistercienserordenen, og takket være deres talent for organisation blev deres klostre bredt ud over hele den latinsk kristne verden.

Der er i vor tid mange myter om klosterlivet, takket være den protestantiske reformations propaganda, for eksempel en påstand om, at senmiddelalderens munke og nonner levede et luksuspræget liv og havde glemt Reglen. Siden 1500-tallet har klostervæsenet været anset som en forkert form for kristent liv, hvor man køber paradiset gennem gode gerninger. Men de munke og nonner, som jeg kender i Danmark, England, Irland og USA, forsøger på ingen måde at købe Guds gunst, men giver udtryk i deres hverdage og bønner for en glæde i alt det, som Gud har skabt.



Foredraget afholdes i samarbejde med Himmelbjergetegnens debatforening UDSYN og finder sted den 15. september 2011 kl. 19.30 i Sct. Søren Hus, Præstegårdsvej 2, Gl. Rye, 8680 Ry.

Alle kan deltage og billetter kan købes ved indgangen.

Se mere på www.udsyn.dk

Det sker på Øm Kloster i 2011

April

Lørdag d. 30. april, kl. 10.00-16.00.

Øm Kloster Museum åbner for sæsonen på Sct. Valborgsdag. Rundvisning i klosterhaven kl. 14.00.

Maj

Tirsdag d. 3. maj, kl. 19.00. Skanderborg Kommunes kirker — guidet tur til Hylke Kirke, se side 20. Mødested: Hylke Kirke, Fårbjergvej 10, 8660 Skanderborg.

Torsdag d. 26. maj, kl. 20.00. Fri-luftsgudstjeneste i Øm Klosterkirkes ruin ved sognepræst Lone Buhl Pedersen, Sdr. Vissing Kirke.

Juni

2. pinsedag mandag d. 13. juni, kl. 03.15. Munkenes morgen og naturen vågner.

Søndag d. 26. juni Sommerudflugt med Øm Klosters Venner, se side 26.

Juli

I munkenes fodspor - rundvisning i klosterruinen på Øm Kloster .
- søndag d. 3. juli kl. 14.00,
- søndag d. 10. juli kl. 14.00,
- søndag d. 17. juli kl. 14.00,
- søndag d. 24. juli kl. 14.00,
- søndag d. 31. juli kl. 14.00.

August

I munkenes fodspor - rundvisning i klosterruinen på Øm Kloster.
- søndag d. 7. august kl. 14.00,
- søndag d. 14. august kl. 14.00.

Weekenden 20. og 21. august kl. 10:00. ”Mad og Øl på Øm” – klosterfestival med ølsmagning & middelaldermarked ved ruinerne af Øm Kloster.

September

Søndag d. 11. september kl. 11.00-16.00. Pilgrimsvandring fra Sct. Sørensen Kirke (Gl. Rye) til Øm Kloster.

Oktober

Torsdag d. 20. oktober Kl. 19.00. Museum i lommelygtens skær.

17.-21. oktober. Efterårsferie på Øm Kloster.

Søndag d. 31. okt. Kl. 18.00. Alle Helgensaften på Øm.

December

Søndag d. 11. december. Jul i Emborg.

Læs mere på hjemmesiden
www.klostermuseet.dk

Få en påmindelse på e-mail (det er gratis).
Tilmeld dig hos sekretæren ved at skrive til:
venner@k-doktor.dk